

Ochrona i kształtowanie krajobrazu wsi w pracach Instytutu Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu*

Irena Niedźwiecka-Filipiak, Zbigniew Kuriata, Andrzej Drabiński

Landscape Protection and Shaping of the Rural Landscape in the Work of the Institute of Landscape Architecture, University of Environmental and Life Sciences in Wrocław

Wprowadzenie

Introduction

Trwałe cechy otaczającej nas przestrzeni wynikające z ukształtowania terenu i sposobu jej zagospodarowania są podstawą działań człowieka w zakresie zapisywania kolejnych wydarzeń historycznych jakie dzieją się wokół niego każdego dnia. W sposób niedostrzegalny, w wyniku kompromisu pomiędzy myślą a materią, powstaje nowa jakość otaczającego nas krajobrazu, nie zawsze jednak są to wybory właściwe, a efekty prawidłowe.

Obserwowany w ostatnich latach gwałtowny rozwój budownictwa, szczególnie na terenach wiejskich, prowadzi w wielu przypadkach do ich dewastacji, a myślenie o pięknie, niepowtarzalności, o wartościach i paradygmatach historii i tradycji pozostaje jedynie w teorii, nie mając odniesienia do rzeczywistości.

Ważnym staje się powrót do takich rozwiązań, w których ryzyko podejmowanych decyzji w stosunku do otoczenia jest jak najmniejsze, a skala przekształceń dopasowana do poszczególnych elementów krajobrazu.

Ochrona dziedzictwa narodowego jest konstytucyjnym zadaniem państwa, zapisanym w art. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej [Konstytucja... 1997].

O ile dziedzictwo kulturowe, będące ważnym elementem dzie-

dzictwa narodowego, jest dość dobrze chronione (trwałość rozwiązań prawnych, ustabilizowane struktury administracji publicznej, świadomość społeczna) to krajobraz, szczególnie wiejski, nie jest właściwie zabezpieczony i traktowany z rozwagą, a jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy jest kryzysowa sytuacja w zakresie planowania przestrzennego.

Pojęcie ładu, w tym ładu przestrzennego, powinno być podstawą wszelkich działań dotyczących kształtowania otaczającej nas przestrzeni, aby ta szczególna symetria pomiędzy przyrodą a działalnością człowieka została zachowana i oznaczała harmonijną zgodność i właściwą współzależność elementów składowych.

Prawna ochrona dziedzictwa kulturowego i krajobrazowego

The legal protection of cultural and landscape heritage

Postawę prawną ochrony dziedzictwa kulturowego stanowi ustawa z 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami [Ustawa... 2003] (zastąpiła ustawę z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury [Ustawa... 1962]), która w kompleksowy sposób określa „przedmiot, za-

* Artykuł jest podsumowaniem tez wygłoszonych m.in. na Forum Debaty Publicznej zorganizowanym przez Kancelarię Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, 19 kwietnia 2012 r., oraz na IV Polskim Kongresie Odnowy Wsi odbywającym się w Krzyżowej w dniach 9-11 czerwca 2011 roku.

kres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków”.

Wyraz „krajobraz” występuje w wielu krajowych aktach prawnych, jednak w żadnym z nich nie podano jego definicji. Używa się natomiast takich określeń jak:

- **krajobraz kulturowy** – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze [Ustawa...2003];
- **ochrona krajobrazowa** – zachowanie cech charakterystycznych danego krajobrazu, oraz
- **walory krajobrazowe** – wartości ekologiczne, estetyczne lub kulturowe obszaru oraz związane z nim rzeźbę terenu, twory i składniki przyrody, ukształtowane przez siły przyrody lub działalność człowieka (Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody [Ustawa... 2004]).

Krajobraz polski jest chroniony przepisami wielu ustaw, w tym ustawą o ochronie przyrody [Ustawa... 2004], w której krajobraz jest składnikiem środowiska przyrodniczego, a także ustawą Prawo ochrony środowiska [Ustawa... 2001], gdzie krajobraz jest elementem środowiska. Jednak stan tej ochrony jest niezadowalający. Świadczy o tym np.

stanowisko architektów i urbanistów polskich: „Krajobraz Polski w wielu miejscach jest niszczony, pomimo że jest uznawanym dziedzictwem i bogactwem narodowym, a Polska jest sygnatariuszem Europejskiej Konwencji Krajobrazowej. Świadectwem zaniedbań są chaotyczne i grabieżcze formy zagospodarowania wielu terenów, niszczące piękno, tożsamość, a także potencjał ekonomiczny krajobrazu. Dotyczy to zarówno środowiska naturalnego, jak i obszarów zurbanizowanych...Konieczne jest określenie i stosowanie rygorów powszechnej ochrony krajobrazu w systemie planowania przestrzennego. Wymaga to wprowadzenia odpowiednich zmian i uzupełnień w ustawodawstwie, uwzględniających zasady polityki ochrony, planowania i świadomego kształtowania krajobrazu oraz podejścia w sposób zintegrowany do wszystkich działań mających wpływ na krajobraz” [Polska...2009], a także uchwała Sejmu RP: „Zasady ochrony środowiska i ochrony przyrody powinny być uwzględniane w planach zagospodarowania przestrzennego. Tymczasem samo planowanie przestrzenne przeżywa głęboki kryzys instytucjonalny, z wielką szkodą dla ładu przestrzennego kraju. Konieczna jest szybka i głęboka reforma tego systemu... Konieczne jest także wdrożenie Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, sporządzonej we Florencji dnia 20 października 2000 r. do krajowego prawa ochrony przyrody” [Uchwała... 2009].

Chociaż formalnie Europejska Konwencja Krajobrazowa (EEK) obowiązuje w naszym kraju od 1 stycznia 2005 roku [Dz.U.2006.14.98], to jednak do chwili obecnej jej przepisy nie zostały implementowane do prawa krajowego! Konsekwencją takiego stanu jest m.in. zakaz powoływania się na przepisy EKK zawarty w wytycznych z zakresu orzecznictwa dotyczących obszarów chronionych (Pismo Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska, nr GDOŚ/DOP-p-073-39/1339/09/mg z dnia 28.09.2009 r., przesłane do wiadomości wszystkim Regionalnym Dyrektorom Ochrony Środowiska). W EKK krajobraz określony został jako „obszar postrzegany przez ludzi, którego charakter jest wynikiem działania i interakcji czynników przyrodniczych i/lub ludzkich”, a państwa-sygnatariusze tej konwencji zobowiązały się do „podjęcia działań na rzecz:

- a) prawnego uznania krajobrazów jako istotnego komponentu otoczenia ludzi, jako wyrażenia dzielonej przez nie różnorodności kulturowej i przyrodniczej oraz podstawy ich tożsamości;
- b) ustanowienia i wdrożenia polityki w zakresie krajobrazu ukierunkowanej na ochronę, gospodarkę i planowanie krajobrazu;
- c) ustanowienia procedur udziału ogółu społeczeństwa, organów lokalnych i regionalnych oraz innych stron zainteresowanych zdefiniowaniem i wdrożeniem polityki w zakresie krajobrazu

wzmiankowanej w powyższym ustępie b);

- d) zintegrowania krajobrazu z własną polityką w zakresie planowania regionalnego i urbanistycznego i własną polityką kulturalną, środowiskową, rolną, społeczną i gospodarczą, jak również z wszelką inną polityką, która bezpośrednio lub pośrednio oddziałuje na krajobraz” (art. 5).

Odnowa wsi a krajobraz

Village renewal and the landscape

Program Odnowy Wsi jest działaniem zmierzającym do znacznego, szeroko rozumianego, polepszenia warunków życia na wsi.

Oprócz poprawy życia w danej miejscowości, program odnowy wsi to także zespół działań realizowanych przez samych mieszkańców, z pomocą władz samorządowych, zmierzających do zachowania zastanych wartości kulturowych, odtwarzania walorów krajobrazowych oraz zasobów przyrody czy kultywowania lokalnych tradycji, a więc zachowania niematerialnej spuścizny pokoleń [Kamiński 2008; Wilczyński 2003].

W Programie Odnowy Wsi początkowe działania mieszkańców dotyczą „upiększania” poszczególnych posesji, następnie przenoszone są na tereny wspólne, skupiając się na porządkowaniu przestrzeni pu-

blicznych, a także organizacji miejsc spotkań, czy to w budynkach, czy na otwartej przestrzeni [Schawerda 2004]. Mieszkańcy wsi mają na tym etapie wiele pozytywnego entuzjazmu, jednak wymagane jest przy tym fachowe wsparcie ze względu na ingerencję w przestrzeń, zarówno tę zurbanizowaną jak i otwarty krajobraz, która została już wcześniej w określony sposób ukształtowana. Spotyka się często naśladowanie rozwiązań miejskich lub podpatrzonych gdzieś za granicą i bezkrytyczne stosowanie wzorców, nie zastanawiając się nad tym, że nie mają one żadnego powiązania ze specyficzną, czasem unikatową zabudową wsi, do której są przenoszone. Zmiany wyglądu wsi nie zawsze są wynikiem złej woli inwestorów czy osób o tym decydujących, często jest to efekt niewiedzy, braku szacunku dla własnej historii, a czasem beztroski. Bywa, że nie wszyscy zdają sobie sprawę z tego, iż konieczne jest działanie w zgodzie z tradycją regionu i koniecznością zachowania elementów charakterystycznych danej miejscowości. Przy zagospodarowaniu skwerów czy otoczenia domów konieczny jest odpowiedni dobór zieleni. Przy remontach, przebudowach, modernizacjach wszelkiego rodzaju obiektów budowlanych należy pamiętać o zachowaniu tradycyjnego detalu, charakterystycznych proporcji bryły budynku, kąta nachylenia połaci dachowych, czy kolorystyki i materiału zarówno ścian jak i dachu. Z tego względu bardzo istotne są działania

wspierające inicjatywy jakie występują w programie odnowy wsi, np. w postaci fachowego doradztwa, w ramach którego elementy wyróżniające, decydujące o charakterze miejscowości, są wskazywane i podawane zasady ich ochrony.

Metoda kreowania wizerunku wsi

The method of creating the image of the village

Instytut Architektury Krajobrazu Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu (IAK) uczestniczy w działaniach wspierających liderów wiejskich od 2001 roku, kiedy zapoczątkowana została współpraca z Urzędem Marszałkowskim Województwa Opolskiego (wówczas jeszcze jako Instytut Budownictwa i Architektury Krajobrazu Akademii Rolniczej we Wrocławiu). Od roku 2004 rozpoczęto także prace na terenie Dolnego Śląska w ramach współpracy początkowo z gminami i lokalnymi grupami działań, a następnie we współpracy z Urzędem Marszałkowskim Województwa Dolnośląskiego. Pracownicy IAK od tego czasu rozpoczęli prowadzenie szkoleń dla liderów wiejskich, moderatorów i władz lokalnych, realizując tematy związane z dziedzictwem kulturowym i ochroną krajobrazu wsi. Prowadzono je na terenie obu województw, a także w województwie śląskim, lubelskim i wielko-

polskim. Reprezentanci instytutu uczestniczyli również w objazdach komisji konkursowych „Piękna wieś opolska” i „Piękna wieś dolnośląska”.

Trzeba dodać, że tematyka wsi i obszarów wiejskich była jednym z głównych tematów badawczych IAK już od lat 70. XX wieku (wówczas Instytutu Budownictwa Rolniczego, z którego Instytut Architektury Krajobrazu się wywodzi). Zajmowano się tu zarówno problemami przestrzennymi, jak i architekturą, zielenią i infrastrukturą na obszarach wiejskich. Opracowania Z. Pogodzińskiego i Z. Kuriaty dotyczyły planowania przestrzennego obszarów wiejskich [Kuriata 1996; Pogodziński 1975], Z. Borcz i I. Niedźwiecka-Filipiak opisywały m.in. architekturę wsi nizinnych Dolnego Śląska i wybrane elementy jej zagospodarowania, np. szkół wiejskich, dawnych trafostacji, wód powierzchniowych czy zagród i zieleni towarzyszącej [Borcz 1999; Borcz i Niedźwiecka-Filipiak 1995]. Sposoby kształtowania zespołów folwarcznych znalazły się w opracowaniach R. i J. Gubańskich [Gubańska 2005; Gubański 2009]. Natomiast kompendium wiedzy na temat zabudowy i zagospodarowania Sudetów znajduje się w 21 tomach Słownika geografii turystycznej Sudetów, który został opracowany przez M. Staffę w latach 1989-2008 (Staffa...). Istotne były również zagadnienia ekonomiczne, którymi zajmował się Cz. Opaliński z zespołem (Opaliński i inni 1982). Profesor, oprócz swojej pracy ściśle naukowej, był wielo-

letnim prezesem Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych. Pracownicy instytutu zajmują się też rolą stawów rybnych i zbiorników małej retencji na obszarach wiejskich [Drabiński i inni 2008, 2010] a także ochroną środowiska i przyrody [Krukowski i Drabiński 2009].

Biorąc to wszystko pod uwagę można powiedzieć, że zdobyte wcześniej doświadczenia pracowników Instytutu Architektury Krajobrazu były bardzo przydatne i pomocne z chwilą podjęcia prac związanych z funkcjonowaniem Programu Odnowy Wsi. Dotyczyło to przede wszystkim mieszkańców wsi, którzy według wypracowanego modelu współpracy byli w bezpośrednim kontakcie zarówno z pracownikami uczelni, jak i studentami wykonującymi opracowania. Jest to związane z tym, że jednym z najważniejszych celów, w ramach tego programu, są takie działania, których efektem są obszerne opracowania studialno-projektowe dla poszczególnych miejscowości.

Pierwsze pilotażowe opracowanie dotyczyło wsi Pilszcz położonej w gminie Kietrz, gdzie jesienią 2001 roku zorganizowano warsztaty projektowe Studenckich Kół Naukowych Architektury Krajobrazu i Budownictwa. Następnie w ramach umowy intencyjnej z Urzędem Marszałkowskim Województwa Opolskiego podpisywano w latach 2003-2008 corocznie konkretną umowę, w ramach której Instytut Architektury Krajobrazu realizował

prace badawczo-projektowe będące instrumentem wsparcia w ramach Programu Odnowy Wsi. Określonym, powtarzającym corocznie działaniem było opracowanie planu rozwoju miejscowości na potrzeby planu odnowy wsi, w zakresie którego wykonywano analizy wybranych obszarów obejmujące takie zagadnienia jak: rozplanowanie wsi, zabudowa, zieleni, woda i infrastruktura. Na bazie powyższych analiz i wyływających z nich wniosków wykonywano katalog elementów charakterystycznych miejscowości, określano słabe i mocne strony wsi, a następnie przedstawiano koncepcję i plan jej rozwoju. Opracowania kończyły koncepcje projektowe wybranych fragmentów wsi, wskazane przez samych mieszkańców, będące elementami projektu całościowego.

Do badań typowanych było corocznie 10 miejscowości, laureatów Konkursu Piękna Wieś Opolska w kategorii najpiękniejsza wieś. Była to forma nagrody, co mobilizowało mieszkańców poszczególnych wsi do uczestnictwa w konkursie, aby w przyszłości skorzystać z możliwości współpracy z uczelnią, doradztwa i opracowania planu rozwoju wsi. Prace wykonywane były w ramach praktyki projektowej studentów architektury krajobrazu podczas III roku studiów na 6 semestrze. W ten sposób w latach 2003–2008 opracowano 58 miejscowości. Dodatkowo, w ramach ćwiczeń wykonano analizy i koncepcje dla 20 wsi z gminy Branice [Kuriata

2006; Niedźwiecka-Filipiak i Kuriata 2010]. W tym czasie opracowano również podręcznik multimedialny „Krajobraz wsi odnowionej”. Tom 3. „Zagroda i dom mieszkalny na wsi”, w którym można znaleźć dobre i złe praktyki w zakresie remontów, modernizacji, adaptacji i budowania nowych obiektów, a także zagospodarowania ich otoczenia. Znajduje się tu również odniesienie do przepisów prawa dotyczącego poszczególnych zagadnień [Niedźwiecka-Filipiak 2007].

Od roku 2004 w ramach umów z gminami województwa dolnośląskiego wykonywano plany rozwoju miejscowości, z podobnym zakresem jak na Opolszczyźnie. Opracowania

te stanowiły podstawę (załącznik do wniosku) o ubieganie się o środki Unijne w ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich – Odnowa wsi oraz zachowanie dziedzictwa kulturowego”, w latach 2004–2006. Obecnie w Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 jest to jeden z punktów w działaniach Osi 3. W ten sposób w latach 2004–2008 na terenie Dolnego Śląska objęto opracowaniami 73 miejscowości. W roku 2009 Urząd Marszałkowski Województwa Dolnośląskiego podpisał z Uniwersytetem Przyrodniczym we Wrocławiu umo-

wę o współpracy, w ramach której pracownicy Instytutu Architektury Krajobrazu opracowali 5 kolejnych miejscowości laureatów Konkursu Piękna Wieś Dolnośląska 2010.

Prace prowadzone były wieloetapowo. W pierwszym etapie grupa studentów z opiekunem naukowym przyjeżdżała do wsi na spotkanie z jej mieszkańcami, a także w celu przeprowadzenia prac inwentaryzacyjnych na jej terenie (ryc. 1). W miarę możliwości mieszkańcy organizowali noclegi i wyżywienie dla studentów przebywających we wsi przez kilka dni. W trakcie pierwszego przyjazdu do wsi odbywały się również spotkania w urzędzie gminy, gdzie zapoznawano się wszelkimi opracowaniami planistycznymi i studialnymi dotyczącymi danej miejscowości.

Drugi etap to prace kameralne prowadzone na uczelni. Na podstawie zebranych materiałów wykonano analizy poszczególnych elementów składowych przestrzeni wiejskiej, usystematyzowano wiadomości w katalogu elementów charakterystycznych, w celu wyznaczenia wyróżników wsi, a także określono słabe i mocne strony miejscowości z wizją jej rozwoju jako podsumowanie całości (ryc. 2). Efekty powyższych prac dyskutowane były w trakcie drugiego spotkania z mieszkańcami wsi, po którym wykonywano opracowania końcowe prezentowane jeszcze raz przed wszystkimi zainteresowanymi stronami przez autorów-studentów, jako etap ostatni.

Ryc. 1. Pracownicy i studenci IAK UP we Wrocławiu podczas spotkania z liderami wsi Bukówek gmina Środa Śląska (2004) (fot. I. Niedźwiecka-Filipiak)

Fig. 1. Employees and students of IAK UP in Wrocław during a meeting with leaders of the village Bukówek municipality Środa Śląska (2004) (photo by I. Niedźwiecka-Filipiak)

Ryc. 2. Przykładowa plansza z opracowania dla wsi Mierczyce gmina Wądroże Wielkie zawierająca analizy stopnia modernizacji zabudowy (2010)

Fig. 2. An exemplary board of the development for the village Mierczyce municipality Wądroże Wielkie containing analysis of the modernization degree of the building development (2010)

Całość opracowania prowadzono w tak szerokim zakresie, ażeby uniknąć przypadkowości i błędów. Bardzo ważne jest, aby mieszkańcy uzyskali całościowe opracowanie uwzględniające wszystkie elementy zagospodarowania przestrzeni wiejskiej, a nie tylko wybranego jej fragmentu. Istotną częścią opracowania jest wizja rozwoju miejscowości, która łączy się z najważniejszymi dla niej elementami wyróżnionymi podczas przeprowadzanych prac i analiz (ryc. 3, 4). Zdarzało się, że mieszkańcy mieli już jakiś pomysł, który stawał się hasłem przewodnim dla wsi. Może być to oparte na określonych podczas prac wyróżnikach architektonicznych i krajobrazowych wsi [Niedźwiecka-Filipiak 2007, 2009], a także zmierzać do tzw. wsi tematycznej, w której wszystkie działania podporządkowane są określone mu tematowi [Idziak 2008].

Wypracowana przez ostatnie 10 lat metoda prowadzenia prac analitycznych i projektowych na terenie wsi ma pozytywne odbicie we wszystkich grupach biorących w nich udział. Mieszkańcy wsi uczestniczą we wszystkich etapach prowadzonych prac, mogą wyrażać swoje opinie i artykułować potrzeby już od pierwszego spotkania z grupą wykonującą opracowanie, co jest zgodne z podstawowym założeniem Programu Odnowy Wsi, w którym najważniejsza jest inicjatywa oddolna. Dzięki prowadzonym w szerokim zakresie rozmowom, a także sporządzonemu katalogowi

Ryc. 3. Przykładowa strona z katalogu elementów charakterystycznych dla wsi Ostaszów w gminie Przemków (2008)

Fig. 3. An exemplary page from the catalog of the characteristic elements for the village Ostaszów in the municipality Przemków (2008)

Ryc. 4. Strona z katalogu elementów małej architektury zaproponowanych dla wsi Ostaszów w gminie Przemków (2008)

Fig. 4. Page from a catalog of small architecture elements proposed for the village Ostaszów in the municipality Przemków (2008)

elementów charakterystycznych, dowiadują się o wyróżnikach swojej miejscowości. Z kolei studenci wykonują prace związane z konkretnym zapotrzebowaniem społecznym. Ich końcowe koncepcje projektowe mają szansę na realizację. Przeprowadzają rozmowy z mieszkańcami danej miejscowości w trakcie prac inwentaryzacyjnych, następnie sami prezentują swoje opracowania przed mieszkańcami wsi oraz przedstawicielami urzędów i uczelni. Czują się odpowiedzialni za podejmowane decyzje i muszą umiejętnie, publicznie bronić swoich racji. Urzędy gmin uzyskują opracowania z bogatym materiałem inwentaryzacyjnym, który może być wykorzystany do opracowań planistycznych, a całe opracowanie wraz katalogiem elementów charakterystycznych i koncepcjami projektowymi może służyć do pozyskiwania środków finansowych z różnych źródeł, w celu podniesienia standardu życia mieszkańców wsi. Uczelnia ma wspaniałą poligon do badań naukowych służący rozwojowi kadry naukowej i studentów. Najważniejsza korzyść wynikająca z powyższych działań to możliwość pokazania, jeżeli nie wszystkich, to większości problemów i zagrożeń jakie pojawiają się w otoczeniu wsi, w miejscu szczególnym i wyjątkowym, które wymaga odpowiedniego rozeznania i potraktowania.

Ocena efektów prowadzonych prac

Evaluation of the effects of the conducted work

W 2008 roku zespół realizujący prace projektowe przeprowadził analizę efektów dotychczas wykonanych i wdrażanych opracowań na terenie województwa opolskiego [Niedźwiecka-Filipiak i Kuriata 2010]. W latach 2002–2008 powstało 48 takich opracowań i w każdej miejscowości, dla której je wykonano, odbyła się wizja lokalna, a w urzędzie gminy przeprowadzono ankietę na temat przydatności przekazanych materiałów. Nie we wszystkich wsiach zrealizowano przekazane projekty, również nie można było jednoznacznie stwierdzić czy w całości dostosowywano się do wytycznych zawartych w opracowaniach. Przyczyną było chociażby to, że w części wsi upłynął zbyt krótki czas od przekazania projektów do czasu oceny. W kilku miejscach stwierdzono dostosowanie do wytycznych, jak i negatywne działania np. lokalizacja niedopasowanej zabudowy na wjazdach do miejscowości, albo wycinka części alei lipowej. Jednak we wszystkich miejscowościach podkreślano, że największą wartością dla mieszkańców był sam kontakt z przedstawicielami uczelni, wspólna praca i prezentacje, które pozostały w ich pamięci i podkreśliły

poczucie tożsamości i dumy ze swojego miejsca zamieszkania.

W efekcie końcowym stwierdzono, że:

- Pozytywny efekt przynosi wypracowany model współpracy pomiędzy uczelnią, urzędem marszałkowskim i społecznością lokalną. Jednak jest to jedynie instrument wsparcia, którego działanie jest punktowe. Dostrzegalny wpływ na zachowanie dziedzictwa kulturowego wsi i odpowiednie kształtowanie jej krajobrazu musiałyby być poparte działaniami innych jednostek. Przekazane opracowania pozbawione były dalszej koordynacji i nadzoru, przez co narażone zostały na dowolność interpretacji przy ich realizacji. Powodem był brak specjalisty na poziomie urzędu gminy – rozwiązaniem mogłoby być zatrudnienie ekspertów w gminie.
- Ważnym elementem są szkolenia liderów i mieszkańców wsi, moderatorów odnowy wsi i urzędników samorządowych w zakresie zachowania krajobrazu kulturowego wsi, wartości tkwiącej w odmienności obszarów wiejskich od obszarów miejskich. Jednak edukacja powinna rozpoczynać się już wcześniej, od przedszkola i być realizowana na wszystkich szczeblach nauczania, wskazując na znaczenie krajobrazu, dziedzictwa kulturowego, odmienności regionalnej, co w efekcie pozwoli kształtować poczucie

odpowiedzialności za własną wieś.

- Metoda kreowania nowego wizerunku wsi z wykorzystaniem jej wyróżników architektonicznych i krajobrazowych daje szansę na zachowanie różnorodności krajobrazowej. Krajobraz wsi nabiera wówczas również wartości ekonomicznej.
- Tworzenie katalogu elementów charakterystycznych i poszukiwanie wyróżników krajobrazu poszczególnych miejscowości wspólnie z mieszkańcami pozwalają dotrzeć do informacji często niedostępnych w żadnych źródłach pisanych, a niezbędnych do określenia specyfiki wsi.
- Dobre przykłady ochrony dziedzictwa kulturowego i krajobrazowego wsi powinny być szeroko udostępniane. Rozwiązaniem może być zbudowanie strony internetowej, w której znalazłyby się regiony Polski z opisem elementów charakterystycznych dotyczących dziedzictwa kulturowego i krajobrazowego, pokazaniem dobrych i złych praktyk w odniesieniu do aktualnych przepisów prawnych – z wykorzystaniem współczesnych technik wizualnych, z platformą do dyskusji i wymiany doświadczeń. Przykładem może być opracowany pilotażowo dla Opolszczyzny podręcznik multimedialny „Krajobraz wsi odnowionej” [Niedźwiecka-Filipiak 2008].

Podsumowanie

Summary

Patrząc na to co się dzieje dzisiaj na terenie wsi należy stwierdzić, że mało lub wręcz zupełnie nie szanujemy przestrzeni, którą mamy wokół siebie. Dotyczy to zarówno miejsca naszego życia, a więc najbliższego otoczenia, przestrzeni wspólnych występujących we wsi jak i otaczającego nas krajobrazu. Ta niefrasobliwość i brak odpowiedzialności za dobro wspólne jakim jest przestrzeń wsi, pojawia się zarówno w działaniach pojedynczych mieszkańców jak i administracji różnych szczebli, w tym władz lokalnych, dla których priorytetem powinna być ochrona i zachowanie wszystkich elementów wiejskiego dziedzictwa kulturowego.

To, w jakim otoczeniu będziemy żyli i co pozostawimy po sobie przyszłym pokoleniom zależy tylko i wyłącznie od nas samych, naszego podejścia do wartości zastanych i podejmowanych decyzji w stosunku do otaczającej nas przestrzeni. Aby suma dokonywanych zmian w krajobrazie wsi była pozytywna, aby nie tworzyć w niej chaosu, należy stosować zasadę skoordynowanego współistnienia materialnych obiektów, właściwie je dobierać, zestawiać i umiejscawiać. Tylko w ten sposób jesteśmy w stanie zapanować nad ładem przestrzennym i przywrócić właściwe treści obszarom wiejskim.

Irena Niedźwiecka-Filipiak

Zbigniew Kuriata

Andrzej Drabiński

Instytut Architektury Krajobrazu

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu

Institut of Landscape Architecture

Wroclaw University of Environment and Life

Science

Literatura

1. Borcz Z., 1999, *Krajobraz nizinnych wsi dolnośląskich*. Wydawnictwo Akademii Rolniczej we Wrocławiu, Wrocław.
2. Borcz Z., Niedźwiecka-Filipiak I., 1995, *Budynki wiejskich szkół na Dolnym Śląsku od połowy XIX wieku*. „Teki Komisji Architektury i Urbanistyki” T. XXVII, s. 43-49.
3. Drabiński A., Radczuk L., Mokwa M., Nyc K., Markowska J., Jaweckci B., Malczewska B., 2008, *Program małej retencji wodnej w województwie dolnośląskim*, Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Centrum Modelowania Procesów Hydrologicznych, Wrocław 2008, 1-150 (red. Drabiński A., Radczuk L., Mokwa M.).
4. Drabiński A., Jaweckci B., Tokarczyk-Dorociak K., 2010, *Rola stawów rybnych typu karpiego w gospodarce wodnej zlewni rzek [w:] Wielofunkcyjność gospodarki stawowej w Polsce – perspektywy rozwoju*. Wydawnictwo „Wieś Jutra”, Warszawa, s. 35-40.
5. Gubańska R., 2005, *Folwarki nizinne Dolnego Śląska od połowy XVIII do XX wieku*. Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław.

6. Gubański J., 2009, *Gorzelnie rolnicze jako element dziedzictwa przemysłowego wsi – miejsce w krajobrazie oraz możliwości zagospodarowania*. Problemy ekologii krajobrazu. T.XXIV, s. 147-155.
7. Idziak W., 2008, *Wymyślić wieś od nowa. Wioski tematyczne*. Wyd. „Alta Press”, Koszalin.
8. Kamiński B., 2008, *Na wsi od nowa – nowa perspektywa*, Opole.
9. Krukowski M., Drabiński A., 2009, (red. monografii zbiorowej) *Ochrona przyrody w Parku Krajobrazowym „Dolina Baryczy”. Stan obecny, zagrożenia, perspektywy*. Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu, Instytut Architektury Krajobrazu, Wrocław, s. 1-159.
10. Kuriata Z., 1996, *Przeobrażenia funkcjonalno-przestrzenne dużych gospodarstw rolnych w świetle wymagań ekologicznych*. Zeszyty Naukowe SGGW, Warszawa.
11. Kuriata Z., 2006, *Zmiana wizerunku wsi w ramach Programu Odnowy Wsi, Problemy współpracy na rzecz ekorozwoju Sudetów*, Jelenia Góra, s. 145-161.
12. Niedźwiecka-Filipiak I., 2007, *Krajobraz wsi Odnowionej, tom 3, Zagroda i budynek mieszkalny na wsi*. Podręcznik multimedialny.
13. Niedźwiecka-Filipiak I., 2009, *Wyróżniki krajobrazu i architektury wsi Polski południowo-zachodniej*. Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław.
14. Niedźwiecka-Filipiak I., Kuriata Z., 2010, *Architektura krajobrazu w Programie Odnowy Wsi Opolskiej*. Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, Wrocław.
15. Opaliński Cz., Banaś Cz., Bryl B., 1982, *Ekonomia i organizacja budownictwa rolniczego*. PWN, Warszawa 1982;
16. *Polska Polityka Architektoniczna. Polityka jakości krajobrazu, przestrzeni publicznej, architektury*. Narodowe Centrum Kultury. Polska rada Architektury. SARP i TUP, 2009, s. 16.
17. Pogodziński Z., 1975, *Planowanie przestrzenne terenów wiejskich*. PWN, Warszawa.
18. Schawerda P., 2004, *Rola Europejskiej Wspólnoty Rolniczej (ARGE) ds. Rozwoju Terenów wiejskich i Odnowy wsi w procesie odtwarzania wsi w Europie*. Pomorski program odnowy wsi, Doświadczenia gmin w latach 2001-2003, Gdańsk, 26-30.
19. Staffa M., (red.) *Słownik geografii turystycznej Sudetów*. Tom 1-21, (Red. M. Staffa), Wydawnictwo I-Bis, Wrocław.
20. Wilczyński R., 2003, *Odnowa wsi perspektywą rozwoju obszarów wiejskich w Polsce*, Fundacja Fundusz Współpracy Program Agro-Info, Poznań.
- Akty Prawne:
21. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. [Dz.U.1997.78.483. ze zm.].
22. Uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 maj 2009 r. w sprawie przyjęcia dokumentu „polityka ekologiczna Państwa w latach 2009-2012 z perspektywą do roku 2016” [M.P.2009.34.901].
23. Ustawa z dnia 15 lutego 1962 r. o ochronie dóbr kultury [Dz.U.1999.98.1150 ze zm.].
24. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska [tj. Dz.U.2008.25.150 ze zm.].
25. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami [Dz.U.2003.162.1568 ze zm.].
26. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym [Dz.U. 2003 nr 80 poz. 717 ze zm.].
27. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 o ochronie przyrody [dz.U.2004.92.880 ze zm.].